

nige Zwolse Joden

• Voorzanger J. Blog bij de Tora-rol.

**zaterdag
bijsluiter**

Campert als geschenk

Deze week is de Boekenweek begonnen. In deze weekendbijlage twee pagina's over dit jaarlijkse evenement, dat al meer dan een halve eeuw oud is. Men leest o.m. een interview met Remco Campert, de schrijver van het Boekenweekgeschenk.

Hij zegt: 'Schrijven is te leren, maar goed schrijven moet in je zitten'. Campert is geen natuurmens: 'De stad is een uitbreiding van mijn kamer. Ik houd van de stilte, maar niet die van de natuur'.

Van Mulisch tot Spillane

Kamerleden zijn ook mensen en ze lezen nog boeken ook. Men krijgt een antwoord op de vraag wat deze volksvertegenwoordigers nu eigenlijk lezen. Welnu: Mulisch, Hermans en 't Hart zijn de top drie, maar ook een toch nogal triviale auteur als Mickey Spillane komt op het lijstje voor.

Pillenzaad

De zaden van sommige planten zijn zo fijn (klein) dat ze bijna niet met het handje te zaaien zijn en als het ook nog een beetje waait dan komt er meer twee tuinen verderop terecht dan in de eigen lusthof! Handige zaadhandelaren hebben er wat op gevonden. Ieder zaadje wordt 'verpakt' in een klein bolletje van oplosbaar spul en die bolletjes zijn wel uitstekend vast te pakken. Het pillenzaad is wel wat duurder dan 'gewoon' zaad, terwijl er meestal ook nog wat minder zaad in een pakje zit maar het uiteindelijke resultaat is vaak beter. Geen uitdunnen of verplanten meer! Een goedkoop alternatief maar

tot 8

Foto: Jan Drost.

Nog geen honderd keerden terug

(door Willem van der Veen)

Getallen met zes nullen geven de omvang aan van het afschuwelijkste drama in de geschiedenis der mensheid: de holocaust, de poging van Hitlers Derde Rijk het Joodse volk met sinistere administratieve precisie van de aardbodem te vegen. Maar die cijfers zijn juist door hun aantal, dat het bevattingsvermogen van de mens te boven gaat, minder welsprekend dan het simpele getal van slachtoffers in één Joodse gemeente, zomaar ergens in ons land.

Neem Zwolle. Daar vormde het Joodse deel van de bevolking in 1940 een bloeiende gemeente van zo'n 750 zielen. Na de bevrijding keerden daar nog geen honderd van terug. Een dodencijfer van bijna negentig procent! Dat tekent in zijn proportie pas de ware aard van deze onvoorstelbare menselijke tragedie.

Weinige Zwolle

met iets minder resultaat is het zaaien, gemengd met droog zand. Leg, als het zand niet droog genoeg is, het een dag of tien van te voren in een dun laagje op een paar kranten.

Kamerplanten

De meeste kamerplanten hebben het de winterperiode wat kalmer aan gedaan, weinig groei en nauwelijks enige fleur en kleur, maar nu de dagen lengen krijgen ze de smaak weer te pakken. Dat betekent ook dat ze wat meer water krijgen dan van de winter én regelmatig een beetje kamerplantenmest.

Dier van de week – de egel

Een vriendelijke scharrelaar met een niet zo'n vriendelijk uiterlijk: de rug van het dier is namelijk bezet met 'stekels', een dik soort haren. (Ten onrechte wordt de egel ook wel stekelvarken genoemd). De winter hebben de dieren slapend in een hoop tuinafval, blad of iets dergelijks doorgebracht maar de hogere temperaturen wekken de dieren weer uit hun winterslaap. Egels zijn niet zulke kieskeurige eters, kikkers, vruchten, uit het nest gevallen vogeltjes, het schoteltje melk van de poes, alles wordt met smaak opgepeuzeld. Overdag houden ze zich rustig maar zo tegen het vallen van de duisternis worden ze actief. De jonge dieren hebben, gelukkig voor de moeder waar ze bij drinken in het begin, geen harde maar zachte haren. Als er gevaar dreigt rollen de dieren zich op tot een 'stekelbal'.

Tot en Met/Bijsluiter is een bijlage van Tijds Dagbladen.
Redactie: JAN LOUWEN
en WILLEM v. d. VEEN

Wenige Zwolse bewaren hun s

De weinige overgeblevenen van de Zwolse Joden vonden in 1945 hun oude synagoge in vrijwel ongeschonden staat terug. Het betekende een minieme maar toch duidelijk waarneembare steun bij het dragen van hun leed. Een terugkeer naar oude waarden die het Joodse volk door tientallen eeuwen in ere heeft gehouden.

Tegelijk echter vormde het gebouw aan de Schoutenstraat een belasting die de kracht van de gedecimeerde gemeente te boven ging. Ondanks vele inspanningen, onder welke ingrepen als het verkleinen van de grote zaal, is de synagoge in de afgelopen veertig jaar toch langzaam in verval geraakt. Een paar jaar geleden werd het gebouw op de momumentenlijst gezet om te voorkomen dat het te zijnertijd in verkeerde handen terecht zou komen.

"t Mag geen pakhuis worden. Dat zijn wij verplicht aan de nagedachtenis van de slachtoffers", zegt D. Stibbe, vice-voorzitter van de Stichting Voortbestaan Synagoge. Hij is een van de twee Joodse leden die deel uitmaken van dit zes koppige comité dat verder uit niet-Joden bestaat. Er werd subsidie toegekend voor een gedeeltelijke restauratie die inmiddels een aanvang heeft genomen. Op het ogenblik is men druk bezig met de voorbereidingen voor de tweede fase van deze restauratie die een multifunctioneel gebouw van de synagoge moet maken. De Zwolse Joden krij-

gen daarin een eigen ruimte, een wintersynagoge of 'kleine sjoel' die de gemeente te allen tijde ter beschikking zal staan.

Moord?

Wat dat laatste betreft hebben de Joden door de eeuwen heen in Zwolle niet zoveel belemmeringen ondervonden, in tegenstelling met vele, heel wat minder tolerante oorden in Europa. Toch heeft Zwolle de twijfelachtige eer dat een van de oudste berichten van Jodenvervolgving in ons land uitgerekend uit die stad komt.

Het is een smet op het conto van de bekende Zwolse burgemeester en kroniekschrijver Albert Snavel van Emecamp, die gebeurtenissen in de geschiedenis van zijn stad op merkwaardige wijze in z.g. 'Telverzen' placht te beschrijven. Snavel dichtte: 'Bij het duizendtal voeg 't honderdtal drie keren. Met vijftig minus één moet men dit nog vermeren. Augustus liep ten eind, toen men te Zwol de Joden, gewis ter liefde Gods, met zwaard en vuur ging doden.' Snavel schrijft onomwonden op dat Joden in zijn stad werden vermoord uit liefde voor God, maar historici hebben twijfels aan het waarheidsgehalte van zijn woorden. Hoewel er in het begin van de veertiende eeuw al Joden in Zwolle gesignaleerd zijn, waren er volgens de stadsarchieven in 1349 helemaal geen

leden van het oude volk binnen de stadsmuren meer te vinden. Men vermoedt dat Snavel meer dichters dan waarheidsgetrouw kroniekschrijver was en dat hij zich heeft laten inspireren door Jodenverbrandingen in Keulen in diezelfde tijd. Joden kregen daar namelijk de schuld van de grote pestepidemie, omdat zij bronnen zouden hebben vergiftigd. Wellicht heeft Snavel zijn dichtsel dramatisch willen inkleuren. In Zwolle heerste de Gesel Gods, de zwarte pest, toen immers ook. Merkwaardig blijft het in elk geval dat een zo vooraanstaand Zwollenaar zich op deze wijze heeft uitgelaten. Hoe het zij, Zwolle heeft zijn leven later gebeterd, al kwamen er ook toen perioden voor waarin men de Joden liever zag gaan dan komen.

Respect

Joan Cele, de meester van de in de vijftiende eeuw Europees vermaarde Latijnse School, vermeldt de Joden met respect. Hij had ze tijdens zijn verblijf in Praag leren kennen en had waardering voor hun cultuur en eruditie. Dat bleek ook uit het feit dat Cele de even befaamde Wessel Gansfoort aan zijn school les liet geven in Hebreeuwse taal.

In de stormachtige eeuwen die volgden, verhinderden oorlogen en godsdiensttwisten een rustige ontplooiing van een Joodse gemeenschap in Zwolle. In 1657 besloot het Zwolse bestuur dat in de stad geen Joden mochten wonen. Pas in 1687 werd een zekere Eleazar Assar toegestaan zich binnen de wallen te vestigen. Een ander, Aron Margalita, kwam in 1702 naar Zwolle. Hij was wellicht de eerste Raw (opperrabbin) van de IJsselstad.

De eerste 'officiële' Raw was David Jacobs, die in 1738 als kleinburger in Zwolle werd toegelaten en die daar een drogisterij overnam van ene Mijndert Stibbe. Hij tooide zich gelijk maar met diens achternaam, omdat zijn voorganger een goed bekende zaak dreef en hij de klan-

**Door restauratie
blijft gebouw uit
1899 momument
ter nagedachtenis**

de Joden synagoge

dizie niet wilde verliezen.

Rabbi Stibbe werd een populair man in Zwolle. Als hij preekte zaten er zelfs regelmatig niet-Joden in de sjoel. Men luisterde met veel genoegen naar zijn gloedvolle oraties en vooral ook naar de taal die hij sprak: Jiddisch dat tot plat Zwols werd verbasterd. Tot vandaag de dag zijn daar in het Zwolse dialect woorden en uitdrukkingen van overgebleven.

Liberaal

De stad voerde in de achttiende eeuw een opvallend liberale politiek ten opzichte van de Joodse bewoners, waardoor hun gemeente tot driehonderd zielen toenam. In sommige gevallen werden Joden zelfs toegelaten tot de gilden, hetgeen in de meeste Nederlandse steden ondenkbaar was. Bij het zoeken naar een ruimte voor een synagoge kregen zij ook steun van de burgemeesters. In 1757 kreeg de Joodse gemeente toestemming zich te vestigen in de oude bibliotheek (Librije) van het voormalige dominicanenklooster Achter de Broeren. (Tegenwoordig het gemeentelijk expositiecentrum).

Tot het einde van de negentiende eeuw werden daar diensten gehouden. Zij stonden onder leiding van bijvoorbeeld opperrabbiijn Hertzberg, die wilde voorkomen dat zijn gemeenteleden aanstoot gaven aan de Zwolse burgerij met haar calvi-

nistische afkeer voor al te extra-vert vertoon van geloof. Hij formuleerde een aantal punten, waarvan er één als volgt luidde: 'Het bidden van de leden zal op eenen regelmatig, niet al te luidruchtigen toon geschieden. Zij zullen zich onthouden van het medezingen of herhalen van de door den voorganger uitgesproken worden.'

Door deze neiging tot beschaafde assimilatie bleef de verhouding met de niet-Joden generaties lang goed. De Joden vormden een invloedrijke groep, die in alle verenigingsbesturen rijkelijk vertegenwoordigd was. De welwillende houding van het stadsbestuur bleek bijvoorbeeld uit de maatregel rond de Zwolse marktdag. In de Franse tijd werd de marktdag op last van Lodewijk-Napoleon overal in het land van de zaterdag naar de vrijdag verschoven. Na de verdrijving van de Fransen keerden vele steden terug naar de zaterdag, maar Zwolle handhaafde de vrijdag als vaste marktdag om de Joden de gelegenheid te geven hun sabbath te vieren.

Een ander teken van welwillendheid was de huwelijksafkondiging bij het stadhuis. In de meeste steden werden eerst de

• Een kijkje in de synagoge vóór de restauratie

met

BIJLAGE VAN TIJLS BLADEN VAN ZATERDAG 23 MAART 1985

Zwolle was niet altijd wel- willend

ders van Zwolle werd bijgevoond. Heel wat extra stoelen moesten worden aangeschoven, omdat vele niet-Joodse Zwollenaars de dienst bijwoonden. Iedereen was vol lof over het werk van architect F. C. Koch en aannemer L. Meyer jr. Ze hadden er een gebouw neergezet dat thans, bijna een eeuw later, ondanks zijn bescheiden opzet een belangrijk historisch monument voor Zwolle kan worden genoemd. Niet in de eerste plaats om zijn bouwkundige verdiensten, maar vooral om zijn onvervangbare waarde als gedenkteken van Joods leven, dat in het begin van deze eeuw nog zo bloeiend in Zwolle aanwezig was.

Stijlen

De stijl vertoont gelijkenis met de christelijke kerkelijke bouwkunst. Architect Koch had zich laten inspireren voor het in de negentiende eeuw gangbare eclectisme, waarin verschillende bouwstijlen uit het verleden tot één geheel werden gecombineerd. Het gebouw stamt uit dezelfde tijd als het Zwolse Gouverneurshuis, dat thans onder zoveel protest wordt afgebroken. Saillant detail is het feit dat het hek van het Gouverneurshuis uit de afbraak is gered om straks ter verfraaiing van de restauratie in de Schoutenstraat te dienen.

Zoals gebruikelijk bij een synagoge is de ligging oost-west georiënteerd. Een paar cijfers: het gebouw is 25 meter lang en 14 meter breed. De zijmuren zijn 10 meter hoog en het dak stijgt tot 15 meter. De ark, de kast met de Tora-rollen, bevindt zich aan de

• Voorzanger J. Blog bij de Tora-rol.

o Joden

namen van de christenpaartjes genoemd, maar in Zwolle hield men de alfabetische volgorde aan. Over trouwen gesproken: een opvallende eigenschap van de Joodse gemeente in Zwolle was de grote huwelijksrouw. In een tijdspanne van bijna een eeuw (1717-1813) werd er slechts één onwettige geboorte geregistreerd.

Nieuwbouw

Tot het einde van de negentiende eeuw hielden de Joden hun diensten in de oude Librije, maar langzamerhand raakte het gebouw in verval en werd het ook te klein voor de groeiende gemeente. Daar kwam nog bij dat het aan de stadsgracht lag, in een gebied dat door hoog water te vaak geïsoleerd werd. Men begon uitvoerig te delibereren over de financiële voors en tegens van de bouw van een nieuwe synagoge. Het duurde even, maar er kwam eenstemmigheid. In 1892 werden vijf panden aan de Schoutensteeg tegenover de Nieuwe Markt aangekocht.

Pas zes jaar later, op 25 januari 1898, werd de bouw aanbesteed. Nog eens anderhalf jaar later, op 21 juli 1899, was het grote ogenblik daar. De plechtige inwijding van de nieuwe synagoge was een sfeer- en stijlvolle gebeurtenis die door deputaties uit de Overijsselse Staten en door burgemeester en wethou-

oostkant. Naar die zijde, waar Jeruzalem gelegen is, richt de gemeente zich bij het gebed. Het interieur van het éénbeukige schip is aan de oostzijde afgesloten door de z.g. absidiale ruimte, waarin vijf vensters zijn uitgespaard. Een statige trap loopt naar de ark, waarvan als bijzonderheid kan worden vermeld dat deze van boven open is, waardoor het daglicht er via de vensters invalt. Tegen de westwand bevindt zich een u-vormig balkon, de vrouwengalerij, die de Joodse vrouwen in de gelegenheid stelde de dienst bij te wonen.

Laatste Raw

In die stijlvolle ruimte domineerde de laatste Zwolse Raw, Samuel Juda Hirsch, die bijna veertig jaar opperrabbin van het ressort Overijssel is geweest. Hij was een zeer welsprekend man, die door zijn levenshouding grote achting verwierf.

Hirsch had voor zichzelf weinig nodig en gaf een groot deel van zijn inkomen weg aan behoeftigen en doortrekkenden. Hem is het lot van bijna al zijn collega's bespaard gebleven. Hij stierf in augustus 1941. Onder de ogen van de Duitsers werd zijn stoffelijk overschot met volle eerbied onder politie-escorte ter aarde besteld. De droevigste periode in de geschiedenis van het Joodse volk moest toen nog komen.

Hulp nodig bij de inrichting voor algemene functie

De Joodse gemeente van Zwolle is te klein geworden om de synagoge in de Schoutenstraat na de restauratie alleen te gebruiken en te beheren. Daarom gaat men het gebouw geschikt maken voor andere activiteiten – vooral in de cultuurele sfeer – die niet strijdig zijn met het karakter van de synagoge, zoals concerten, tentoonstellingen, lezingen, vergadering en dergelijke. Op die manier wordt het een plaats die niet alleen voor de weinige Joodse Zwollenaren maar voor de gehele bevolking van betekenis is.

De totale kosten van de restauratie bedragen rond de miljoen gulden. Verreweg het meeste daarvan wordt door rijk, provincie en gemeente gedekt, maar er blijft een bedrag van anderhalve ton nodig voor de inrichting: verwarming, meubilering, vloerbedekking, invalidenlift, keuken enz. Daartoe

werd de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle in het leven geroepen die geld in gaat zamelen en die zich ook voor het toekomstige beheer in gaat zetten. Het bestuur daarvan heeft twee Joodse en vier niet-Joodse leden. Het bestaat uit ds. J. G. K. Littooi (voorzitter), D. Stibbe (vice-voorzitter), mr. J. J. Sissing (secretaris), C. van Utteren (penningmeester), H. I. Kan en drs. S. P. van 't Hart. Ook is er een comité van aanbeveling, waarvan de Commissaris van de Koningin voorzitter is.

De Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle heeft twee rekeningen geopend, waarop sympathisanten giften kunnen storten. Bankrekening: 22.68.22.036. Postgiro: 4725865.